

Elckerlijc (niet) op school

Een van de bekendste werken uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis is *Elckerlijc*. Iedereen lijkt dit werk te kennen, hoewel lang niet iedereen weet dat het door een zekere Jan Casus geschreven zou kunnen zijn – Herman Pleij meldt dit relatief nieuwe inzicht in zijn literatuurgeschiedenis uit 2007 (p. 404). We vroegen ons echter af of in de toekomst ook iedereen kennis heeft van *Elckerlijc*. Vandaar dat we een aantal literatuurmethodes voor het w.o. naast elkaar hebben gelegd, met als vraag: 'Wat krijgen de huidige scholieren op de hoogste vorm van voortgezet onderwijs mee over dit hoogtepunt uit onze literatuur?'

Oudere methodes

Nu volgt eerst een beknopt overzicht van vier lesmethodes die niet meer op de markt zijn. Deze methodes beslaan het tijdperk van 1964 tot en met 1989. Het zijn de schoolboeken waar veel scholieren van vroeger – en daarmee veel docenten Nederlands van nu – hun basiskennis van de literatuur aan te danken hebben.

Literatuur, geschiedenis, bloemlezing (Lodewick, 1964)

Deze methode is niet meer in gebruik, maar ooit was 'Lodewick' zeer gezaghebbend. Hij heeft in ieder geval meer dan dertig drukken beleefd. Lodewick wijdt veel aandacht aan *Elckerlijc*. Onder het kopje 'Moraliteit' legt de auteur uit dat naast werkelijke personen ook nog zinnebeeldige voorkomen. De strekking is moraliserend en het woord staat boven de actie. Ook spreekt Lodewick over de geleerde kwestie of *Elckerlijc* nu een imitatie was van het Engelse *Every-*

man of omgekeerd. Verder verwijst hij naar een Duitse versie van Hugo von Hofmannsthal en ook vermoedt hij dat tijdens het Holland Festival een openluchtuitvoering traditie begint te worden, gezien de aantrekkelijke dramatische aspecten van het stuk ook voor de moderne toeschouwer. Lodewick besluit zijn bespreking met een betrekkelijk lang en geannoteerd fragment uit *Elckerlijc*.

Brandpunten (Huygens, Huygens-Wijma & Veurman, 1967)

In *Brandpunten* worden maar liefst vijf pagina's besteed aan *Elckerlijc*. Deze paragraaf begint met een inhoudssamenvatting en daaraan worden termen gekoppeld uit de omgeving van de *Elckerlijc*, zoals *rederijkerskamers*, *landjuweel* en *moraliteit*. Dan volgen er twee flinke tekstfragmenten, in de eerste ontmoet *Elckerlijc* de dood en in het tweede staan Deugd en Kenisse bij hem. De paragraaf eindigt met 23 vragen: 'Wat betekent *Elckerlijc*?', 'Wat zijn allegorische figuren?', 'Wat was het doel van de rederijkerskamers?'

Script: Literatuur in Noord- en Zuid-Nederland (Smulders, 1987)

Script is ook een oudere methode en nu niet meer op de markt. De auteur merkt op dat het laatmiddeleeuwse publiek worstelde met het probleem van de dood. Alleen deugdzaamheid, is de les van *Elckerlijc*, staat garant voor de hemelse zaligheid. De biecht is een tovermiddel om je redding te regelen. Ook de rol van de priester is van grote betekenis. 'De auteur (van *Elckerlijc*) kiest nog géén partij voor de Reformatie van Luther. Die revolutionaire ontwikkeling zal het volgende

Den spiegel der salicheit van Elckerlijc. Antwerpen: Govaert Bac, omstreeks 1500. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

tijdvak, dat van de Renaissance, sterk gaan bepalen.'

Nederlandse literatuur: Geschiedenis, bloemlezing en theorie (Dautzenberg, 1989)

In de eerste 'Dautzenberg' (er volgt er nog een hieronder) komt *Elckerlijc* voor op pagina 54. Het toneelstuk wordt samengevat en er wordt gezegd dat het stuk tot in onze tijd repertoire gehouden wordt. De laatste zin is: 'Algemeen wordt het beschouwd als een van de beste moraliteiten uit de hele Europese letterkunde en het werd al in de middeleeuwen vertaald in het Latijn, het Duits en het Engels (*Everyman*).'

Nieuwe methodes

Met de komst van de tweede fase in 1998 werd het tijd voor nieuwe literatuurmethodes. Ondertussen is de tweede fase alweer herzien. Hieronder een overzicht van schoolboeken die nu op de markt zijn.

Literatuur: Geschiedenis en leesdossier (Dautzenberg, 2004)

Dautzenberg spreekt in zijn herziene literatuurgeschiedenis met geen woord over *Elckerlijc*.

Eldorado, basisboek vwo: Literatuur voor de tweede fase (Schilleman et al., 2004)

Aan *Elckerlijc* wordt geen aandacht geschonken. Wel wordt het genoemd als voorbeeld van een moraliteit (p. 74).

Literatuur in zicht (Hakvoort-Los et al., 2008)

Deze reformatorische literatuurgeschiedenis bespreekt *Elckerlijc* in de paragraaf 'Soorten toneel' (p. 48) als volgt: 'Een goed voorbeeld van een zinnespel of moraliteit is *Elckerlijc*. In *Elckerlijc* wordt de toeschouwer een spiegel voorgehouden: ieder mens wordt eens voor God gedaagd om rekenschap van zijn leven af te leggen.' Bij de opdrachten op p. 49 staat bij opdracht 3: 'Een voorbeeld van een moraliteit is *Elckerlijc*. Verdiep je in de inhoud van het verhaal en vertel het na voor de klas.' Op p. 51 en 52 krijgen de leerlingen ook nog tips mee: 'Als (...) je (...) nog een tekst uit de geestelijke letterkunde wilt lezen kun je denken aan *Elckerlijc* (en Theophilus). *Elckerlijc* is een man van middelbare leeftijd die onverwachts sterven moet. Hij vraagt zich af hoe hij dat moet doen.'

Naast de literatuurgeschiedenis is er ook nog het boek *Verhalen en gedichten*, waarin op p. 264 het volgende staat: 'Een moraliteit is een middeleeuws toneelspel waarin allegorische personages optreden. In dit toneelspel kruipen de auteur niet in de huid van een ander persoon, maar stelt bijvoorbeeld "de dood" voor of "de deugd", die als een mens kan praten. Dit toneelstuk heeft altijd de bedoeling om iets te leren.' Dan volgt een afdruk van een bladzijde een kort fragment uit *Elckerlijc*.

Het is opgemerkt: Een korte geschiedenis van de Nederlandse letterkunde (Roos, 2008)

Auteur Wim Roos heeft *Elckerlijc* niet opgemerkt en dus niet vermeld in zijn korte geschiedenis.

Literatuur [Nu] (Akveld et al., 2010)

Dit boek lijkt een jaarlijks terugkerende uitgave te zijn van Noordhoff. De titel

geeft al aan dat ook recente literatuur besproken wordt en schrijvers aan het woord komen. Geen 'echte' literatuurgeschiedenis dus, veeleer een leerling-vriendelijke benadering van literatuur. *Elckerlijc* wordt genoemd op p. 49 en men schrijft het volgende erover: 'Populair was vooral de moraliteit, een allegorie waarin personages bestaan uit abstracties zoals "Deugd" of "Zelfkennis". De bekendste is *Den spiegel der salicheit* van *Elckerlijc*. Hierin moet *Elckerlijc* (= ieder mens) verantwoording afleggen over zijn levenswandel.'

Laagland: Literatuur en lezer (Van der Meulen & Van der Pol, 2011)

Op p. 96 wordt het middeleeuws toneel behandeld, waar wel aandacht is voor Mariken van Nieumeghen, maar met geen enkel woord wordt er gerept over *Elckerlijc*. En ook niet in het verwerkingsboek.

Van Maerlant tot Mulisch en verder... Literatuurgeschiedenis in vogelvlucht (Gerritsma & Heerze, 2011)

Deze methode is een heel beknopte literatuurgeschiedenis, die een paar woorden wijdt aan *Elckerlijc*: 'Het bekendste zinnespel is *Elckerlijc* ["iedereen"] (± 1475) waarschijnlijk geschreven door Petrus van Diest. In dit aangrijpende toneelstuk moet de hoofdpersoon, vlak voordat hij zal sterven, aan God verantwoording afleggen over zijn leven.'

Basisboek literatuur (Van Balen, Joosten & Peppelenbos, 2011)

Het *Basisboek literatuur* is niet alleen bedoeld voor het voortgezet onderwijs, maar ook voor het hbo. De literatuurgeschiedenis wordt er zeer summier in weergegeven, inclusief het achterhaalde idee van de 'voorhoofse ridderroman', maar exclusief *Elckerlijc*.

Conclusie

Vroeger stond *Elckerlijc* ferm in de literatuurmethodes, maar tegenwoordig krijgen de meeste leerlingen van het w.o. de

naam een keer te zien, met hooguit een summere omschrijving. Er is één uitzondering: de reformatorische methode *Literatuur in zicht*, daar zien we nog wel een fatsoenlijke paragraaf. In Engeland is *Everyman* een bekend toneelstuk, in Duitsland *Jedermann*, maar in Nederland hoeft blijkbaar niemand meer de bron hiervan te kennen. Dat is jammer, want met *Elckerlijc* heeft Nederland een stuk wereldliteratuur in handen.

Bas Jongenelen & Peter Kortz

LITERATUUR

- Akveld, J. et al. (2010). *Literatuur [nu]*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Balen, J. van, Joosten, C., & Peppelenbos, C. (2011). *Basisboek literatuur*. Groningen: Uitgeverij Kleine Vilt.
- Meulen, G. van der, & Pol, W. van der. (2011). *Laagland: Literatuur en lezer* (Theorieboek en verwerkingsboek). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Dautzenberg, J. A. (1989). *Nederlandse literatuur: Geschiedenis, bloemlezing en theorie*. Den Bosch: Malmberg.
- Dautzenberg, J. A. (2004). *Literatuur: Geschiedenis en leesdossier*. Den Bosch: Malmberg.
- Gerritsma, C., & Heerze, J. (2011). *Van Maerlant tot Mulisch en verder... Literatuurgeschiedenis in vogelvlucht*. Holten: Walvaboek.
- Hakvoort-Los, W. B., et al. (2008a). *Literatuur in zicht. Driestar Educatief in opdracht van het Directie Overleg Reformatorische Scholen voor het Voortgezet Onderwijs*.
- Hakvoort-Los, W. B., et al. (2008b). *Literatuur in zicht: Verhalen en gedichten. Driestar Educatief in opdracht van het Directie Overleg Reformatorische Scholen voor het Voortgezet Onderwijs*.
- Huygens, F. P., Huygens-Wijma, H. A., & Veurman, B. W. E. (1967). *Brandpunten: Leidraad bij de studie van de Nederlandse letterkunde voor het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: J.M. Meulenhoff.
- Lodewick, H. J. M. F. (1964). *Literatuur, geschiedenis, bloemlezing. 's-Hertogenbosch: L.C.G. Malmberg*.
- Pleij, H. (2007). *Het geveulgele woord: Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1400-1560*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Roos, W. (2008). *Het is opgemerkt: Een korte geschiedenis van de Nederlandse letterkunde*. Holten: Walvaboek.
- Schilleman, J., et al. (2004). *Eldorado, basisboek vwo: Literatuur voor de tweede fase*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Schilleman, J., et al. (2004). *Eldorado, teksten, opdrachten vwo: Literatuur voor de tweede fase*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Smulders, T. (1987). *Script: Literatuur in Noord- en Zuid-Nederland*. Den Bosch: Malmberg.